

'The less said the better'

VS lieten Nederland zo min mogelijk weten over nucleaire taak Marine

Lancering van een onbewapende Trident II D5-raket vanaf de Amerikaanse nucleaire onderzeeboot USS Nebraska (US Navy Photo)

Afgelopen zomer publiceerden de National Security Archives van de Washington University bij een drietal gelegenheden documenten over de vroegste geschiedenis van de plaatsing en het mogelijke gebruik van Amerikaanse kernwapens in Europa¹.

De rode draad in deze documenten, die overigens voor een deel al eerder zijn gepubliceerd maar nu enigszins verder 'gewit' dan eertijds, is steeds de vraag geweest in hoeverre de VS hiermee ook de *beschikking* over deze wapens aan de bondgenoten overdroegen. In juridische zin kristalliseerde deze vraag zich uit in hoeverre de Amerikaanse wet deze gang van zaken toestond, in militaire zin in hoeverre deze atoomtaken van de bondgenoten operationeel bijdroegen (en bijdragen) aan de verdediging en of afschrikking, en in buitenlands-politieke zin aan een van de ambities van de Amerikaanse naoorlogse politiek, het nucleaire non-proliferatiebeleid. Wat dat laatste betreft: vrij algemeen werd ervan uitgegaan dat het aantal landen dat over eigen atoomwapens zou beschikken nu beduidend groter geweest zou zijn als de VS destijds niet tot deze vorm van *nuclear sharing* zou hebben besloten, met alle conse-

'De stukken maken ... duidelijk dat ons land in de begintijd niets te vertellen had (en dat ook niet bedong) over opslag en inzet'

quenties van eventuele inzet voor het NAVO-bondgenootschap van dien.

Het openbaar maken van de documenten is historisch-wetenschappelijk natuurlijk interessant en een duik in een van de zijtakken van het materiaal levert ook voor Nederland, en de Koninklijke Marine in het bijzonder, buitengewoon belangwekkende kennis op. De stukken maken niet alleen duidelijk dat ons land in de begintijd niets te vertellen had (en dat ook niet bedong) over opslag en inzet, maar dat er ook een zekere nucleaire hiërarchie in het bondgenootschap bestond: de belangen van een land als het VK wogen zwaarder dan die van bijvoorbeeld Nederland.

Nucleaire ambitie van de KM

Ook de KM wilde atoomtaken vervullen die in de VS werden gewikt en gewogen, waarvan de bekendste is de onderzeebootbestrijding met nucleaire dieptebommen. Deze

atoomtaak werd door het kabinet-Lubbers in de kruisvluchtdebatten in de jaren '80 beëindigd. Een los eind, zo blijkt uit de tweede publicatieronde (21 juli 2020), is overigens de wens van de KM om een gooi te doen naar de aanschaf van vier nucleair aangedreven onderzeeboten met Amerikaanse hulp. Het Nederlandse verzoek werd besproken op het Amerikaanse State Department (te lezen in een geheime memo d.d. 23-24 augustus 1960). De VS voelden er niets voor, omdat ons land in de ogen van het Pentagon zijn geld beter aan andere zaken kon uitgeven en toch al 'very much below' het afgesprokene aan defensie besteedde. Geld voor nucleaire onderzeeers zou 'very unwise' zijn en de Amerikanen spraken af geen woorden te bezigen die de Nederlanders uitzicht zouden bieden op onderhandelingen, want in dat geval zou het kunnen uitmonden in een deal. De tweede ronde van vrijgegeven documenten verwijst ook naar voor het jaar 1961 gereserveerde gelden voor een batterij Terrier-raketten voor de Koninklijke Marine (die uiteindelijk wel in conventionele configuratie werd aangeschaft).

Zeer interessant is ook de uiteindelijk wél geslaagde poging van de KM om toegang te krijgen tot nucleaire Amerikaanse dieptebommen ten behoeve van de onderzeebootbestrijding. In de derde ronde van publicatie (16 september jl.) zijn eerdere documenten vrijgegeven waaruit de twijfels over deze toegang van de regering-Kennedy en diens opvolger Johnson blijken. Hierbij stonden niet eens geldelijke overwegingen, maar bondgenootschappelijke waarden (is de solidariteit/speciale relatie tussen de VS en het VK meer waard dan de relatie tussen de VS en Nederland?) ter discussie. De uitkomst heb ik gemeld in de Clingendael Spectator van mei 2020²: president Lyndon Johnson ging eind 1965 akkoord met de wens van de Britse premier Harold Wilson om Nederland zoveel mogelijk in het ongewisse te laten over het hoe en waarom van de dieptebommen die de marine (toen nog voor het Hr.Ms. Karel Doorman) in Cornwall moest

ophalen. Dat gaf namelijk complicaties met de inzetregels ('top secret')³ en niet elke Brit was er zomaar voorstander van dat Nederland nucleair zou meeliften.⁴ Onbekend is een brief uit 1965 met het voorstel om uit Britse opslag Amerikaanse atoombommen aan het Nederlandse vliegkampschip Karel Doorman ter beschikking te stellen, maar niet zonder dat deze éérst aan het VK zijn gegeven en mits de info aan de Nederlandse marine minimaal zou zijn:

'(A)s for the Dutch, "the less said the better" but they would have to be told something "about the conditions under which the US and the UK are entering into storage arrangements" for the ASW weapons. Nevertheless, the Dutch should be told nothing about the basic understanding because "we have no wish to spread further the explicit commitment to the personal President-Prime Minister consultation which lies at the heart of the U.S.-U.K. Memorandum of Understanding".⁵

Wat was de reden voor dit besluit van Johnson? De documenten maken duidelijk dat de Britse premier Wilson van het (theoretische) geval uitging dat Nederland en de VS gezamenlijk een atoomoorlog zouden aangaan waar het VK zelf buiten wilde blijven. Gebruik van de op Brits grondgebied liggende bommen zou dan tot vergelding of erger tegen het VK kunnen leiden. De VS erkennen dat Wilson hier een punt heeft:

'It is true that if the NATO planning and arrangements broke down, and the UK for instance declared itself out of a war in which the U.S. and the Netherlands were engaged, the understanding with respect to the release of these particular weapons to the Netherlands would be a theoretical impediment to our freedom of action.(.....) In the very unlikely circumstance that the situation worsened, and it looked as if the U.K. would be going to opt out of a war, we would presumably wish to take our weapons out of that country, and the British presumably would not object to our doing so, if

Deel van de Terrier-raketinstallatie aan boord van de kruiser Hr.Ms. De Zeven Provinciën, 1964. Oorspronkelijk was er budget gereserveerd voor de aanschaf van de nucleaire variant (Beeldbank NIMH)

their object was to avoid any U.K. involvement. In such a situation which would amount to a scrapping of Nato planning as far as the U.K. is concerned, the U.S. and the Netherlands would be free to make whatever disposition of weapons might be mutually agreeable, once they were physically out of the U.K.⁶

Maar hoe vertel je zoiets aan de Nederlanders, die er half buiten worden gehouden?! Geparafraseerd: het lijkt een Brits-VS onderonsje ten koste van de betrekkingen met Nederland. Echter, het is zaak geen slapende honden wakker maken, anders zou Duitsland wellicht ook zo'n arrangement willen: daar liggen immers ook vele 'gast'-wapens. Gemeend wordt dat het het beste is om het de Nederlanders, die misschien wantrouwig worden, zelf uit te leggen op ambassadeniveau in Washington. De Britten willen eigenlijk helemaal niets kwijt aan Nederland. Maar gevaar van uitlekken is vrij groot en wat dan?⁷

Naar aanleiding van de eerste publicatieronde in mei van dit jaar is aan de Nederlandse regering opheldering gevraagd over de (toen bestaande) zwijgzaamheid van de VS en het VK, maar het antwoord van de ministers Stef Blok (Buitenlandse Zaken) en Ank Bijleveld (Defensie) was traditioneel: over nucleaire procedures worden geen mededelingen gedaan en over gesprekken tussen derde landen (in dit geval VS en VK) ook niet. Dat laatste gold omgekeerd kennelijk niet, want over Nederland en buiten Nederland om werd dus wel gesproken.⁸

prof. dr. J. (Ko) Colijn is oud-directeur NIIB Clingendael, emeritus bijzonder hoogleraar Internationale Betrekkingen en Mondiale Veiligheid, oud-columnist Marineblad en journalist (sinds 1975) voor o.a. Vrij Nederland, NRC, NOS en De Correspondent.

Noten

- 1 Om redenen van leesbaarheid wordt de lezer naar de volgende bron-publicaties verwezen, tenzij er bijzondere aanleiding is om naar enkele documenten specifiek te verwijzen. Eerste publicatie: <https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/nuclear-vault/2020-05-22/us-nuclear-weapons-posture-during-cold-war-Compilation-Core-Primary-Sources> titel: 'Overkill, Assured Destruction, and the Search for Nuclear Alternatives: U.S. Nuclear Forces During the Cold War', May 22, 2020; tweede publicatie: <https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/nuclear-vault/2020-07-21/us-nuclear-presence-western-europe-1954-1962>, titel: 'US Nuclear Presence in Western Europe', 21 juli 2020; derde publicatie <https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/nuclear-vault/2020-09-16/us-nuclear-presence-western-europe-1954-1962-part-ii>, titel: 'John F. Kennedy wondered "whether our weapons control actually conformed to law"', 16 september 2020.
- 2 Zie: <https://spectator.clingendael.org/nl/publicatie/einde-verkrampthegeheimhouding-nederland-over-atoomwapens>.
- 3 Zie: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB159/usukconsult-22b.pdf>.
- 4 Zie: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB159/usukconsult-21.pdf>.
- 5 Zie: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB159/usukconsult-23.pdf>. Met die voorwaarde van de Britse premier Wilson ging de Amerikaanse president Johnson akkoord. <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB159/usukconsult-24b.pdf>. Zie transmittal slip waarin Nederland als enige wordt vermeld.
- 6 Appendix bij brief L.M. Thompson en J.M. Leddy aan George Ball (voor doorzending aan Secretary Rusk en uiteindelijk president L.B. Johnson) 29 september 1965, goedgekeurd door George Ball op 1 oktober 1965. Zie: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB159/usukconsult-23.pdf>.
- 7 Zie: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB159/usukconsult-23.pdf#9-65> appendix adviseurs, via onderminister George Ball aan minister Dean Rusk en uiteindelijk aan president Lyndon B. Johnson.
- 8 Handelingen 2019-20, TK 23 juni 2020, ministerie van Buitenlandse Zaken BZDOC-1453414225-22.